

ZNACZENIE PRACY OSADZONYCH JAKO CZYNNIKA WARUNKUJĄCEGO PRZYSTOSOWANIE DO ŻYCIA W SPOŁECZEŃSTWIE*

Katarzyna FrączekInstytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji
Uniwersytet Warszawski
ORCID: 0009-0006-0234-1388
e-mail: k.fraczek5@student.uw.edu.pl

Praca nawet ta najbardziej odtwórcza – sprowadzająca się do mechanicznego uderzania młotkiem w coś tam, byle równo, byle w takt – ma w murach więziennych moc uzdrawiającą [...]. Praca nie stanowi kary, nawet jej elementu, jest rzeczywistością człowieczego bytu¹.

Streszczenie:

Opracowanie ma na celu analizę znaczenia jednego ze środków oddziaływania penitencjarnego na skazanych – pracy. Czytelnik będzie miał okazję dowiedzieć się, jaką rolę może odgrywać praca w życiu człowieka i odkryć jej socjologiczny oraz aksjologiczny wymiar, a także istotę jej stosowania w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności. W toku rozważań omówione zostały jej walory resocjalizacyjne oraz unormowania prawne związane z zatrudnieniem osadzonych. Ponadto artykuł stanowi próbę odpowiedzi na pytania dotyczące aktualnego stanu zatrudnienia skazanych, sposobu postrzegania pracy przez osoby przebywające w izolacji penitencjarnej, jej użyteczności oraz potencjalnego wpływu na ich życie i przystosowanie do społeczeństwa. Okazuje się, że wówczas, gdy praca jest zorganizowana w odpowiedni sposób, na zewnątrz zakładu karnego, a przede wszystkim odpowiednio wynagradzana, jest chętnie podejmowana przez skazanych i może stanowić podstawę do wewnętrznej przemiany.

Słowa kluczowe:

skazany, praca, kara pozbawienia wolności, oddziaływanie penitencjarne

* Artykuł opracowany na podstawie fragmentu pracy licencjackiej przygotowanej pod kierunkiem dr Marii Nielacznej na kierunku profilaktyka społeczna i resocjalizacja na Uniwersytecie Warszawskim.

1 J. Nowodworski, *W dwóch słowach*, [w:] M. Nielaczna (red.), *Negatyw IV. Szumowiny i szczerowiny. IV Ogólnopolski Przegląd Więziennych Form Dziennikarskich organizowany przez Zakład Karny w Opolu Lubelskim przy współpracy z Instytutem Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2019, s. 133.

The importance of prison work as a determinant of adaptation to life in society

Summary:

The study aims to analyse the importance of one of the means of penitentiary influence on convicts – work. The reader will have the opportunity to find out what role work can play in human life and discover its sociological and axiological dimension, as well as the essence of its application during a prison sentence. In the course of the deliberations, its rehabilitation values and legal norms related to the employment of prisoners are discussed. Moreover, the article attempts to answer questions concerning the current state of employment of convicts, the perception of work by persons in penitentiary isolation, its usefulness and potential impact on their lives and adaptation to society. It turns out that when work is organised in an appropriate manner, outside the prison and, above all, adequately remunerated, it is willingly undertaken by convicts and can be the basis for internal transformation.

Keywords:

sentenced, work, imprisonment, penitentiary impact

1. Wstęp

Przebywanie w zakładzie karnym, a w konsekwencji izolacja od wolnościowego środowiska, powoduje wiele ujemnych skutków psychologicznych i społecznych dla człowieka. W rezultacie po opuszczeniu jego murów mogą pojawić się trudności z ponownym zaadaptowaniem się do warunków na wolności i nieumiejętność funkcjonowania poza więzieniem. Wobec tego istotne jest stosowanie środków, które temu zapobiegają i złagodzą proces prizonizacji. Zdecydowałam się na podjęcie tego tematu, ponieważ uważam, że przywrócenie skazanego do społeczeństwa jest niezmiernie ważnym aspektem towarzyszącym karze pozbawienia wolności, a dość często niedostrzeganym i pomijanym przez ludzi. Podczas skupiania się na samej karze i odizolowaniu „groźnego przestępcy” umyka gdzieś perspektywa powrotu takiej osoby do świata wolnościowego. Niezależnie od długości kary skazany opuści zakład karny i będzie musiał zmierzyć się z wyzwaniami życia poza jego murami. Będzie musiał nauczyć się żyć na nowo, żyć zgodnie z obowiązującymi normami i oczekiwaniami społecznymi. A zatem nie może czuć się „wyrzucony poza nawias społeczeństwa”, mimo wszystko powinien mieć poczucie, że nadal jest on jego częścią. Ustawodawca przewiduje wachlarz środków oddziaływania na postawy skazanych, w tym tworzenie warunków na rzecz porzucania przestępczego stylu życia. Postanowiłam skupić się na jednym z nich, jednak jakże wartościowym – pracy. Dlaczego? Ponieważ uważam, że zajmuje ona ważne miejsce w systemie oddziaływań penitencjarnych i w połączeniu z innymi konstruktywnymi działaniami może wpłynąć na postawy i zachowania skazanych, co w konsekwencji może pomóc im wkroczyć na prawidłową ścieżkę postępowania i uchronić ich od ponownego popełnienia przestępstwa. Na podstawie analizy literatury, dostępnych badań, regulacji prawnych, lektury oraz przeglądu opublikowanych prac więźniów w ramach VII edycji (111 prac) „Negatywu. Ogólnopolskiego Przeglądu Więziennych Form Dziennikarskich” pod kątem tematu wykonywania pracy przez skazanych oraz statystyk Służby Więziennej postaram się scharakteryzować jej znaczenie w życiu człowieka, poświęcając szczególną uwagę życiu człowieka pozbawionego wolności.

2. Praca jako wartość i element życia społecznego

W dzisiejszych czasach praca stanowi jedną z wiodących wartości w życiu człowieka. Ludzie poświęcają jej większość swego czasu. W wielu przypadkach to właśnie ona nadaje prawdziwy sens naszemu istnieniu

i sprawia, że czujemy się potrzebni. Poprzez podejmowanie aktywności zawodowej otwiera się nam droga do samorealizacji i możliwość poszerzania swoich horyzontów. Praca pełni wiele funkcji i pozwala na osiąganie różnych celów, jednak zawsze ma za zadanie służyć ludziom², a „prawo i obowiązek pracy wywodzą się nie tylko z podstawowego prawa do utrzymania i wyżywienia, ale z ważniejszego prawa do bycia człowiekiem”³. Praca umożliwia doskonalenie się na wielu płaszczyznach. Dzięki niej człowiek rozwija się intelektualnie, moralnie i fizycznie. Zatrudnienie pozwala wzmocnić i podnieść poczucie własnej wartości⁴. Motywuje do podejmowania dalszych działań i jest swego rodzaju siłą napędową, sprzyjającą utrzymaniu dobrego stanu psychicznego i fizycznego⁵. To dzięki niej człowiek odnajduje się jako człowiek i rozwija się w swoim człowieczeństwie⁶.

Podążając za J. Mariańskim, należy dostrzec to, że obecnie praca przestała być traktowana jedynie jako źródło utrzymania i zaspokajania podstawowych potrzeb⁷. Niewątpliwie nadal jest to bardzo ważny element, umożliwiający człowiekowi bytowanie w ogóle, ale mimo wszechobecnej pogoni za majątkiem wcale nie najważniejszy. Badania naukowe dotyczące znaczenia pracy w życiu człowieka pokazują, że zajmuje ona niezwykle ważne miejsce w hierarchii celów, dążeń czy wartości⁸. Na pierwszy plan coraz bardziej zaczyna wysuwać się aksjologiczny charakter pracy⁹, która dla wielu ludzi staje się wartością samą w sobie – wartością autoteliczną. Każdy z nas przyjmuje określoną hierarchię wartości, która wiąże się z naszymi przekonaniami oraz wyznacza kierunek naszego życia, naszych działań. Osoby nastawione autotelicznie do pracy ujmują ją jako cel, a także podstawę swojego rozwoju oraz całego człowieczeństwa. Można w tym przypadku mówić o realizowaniu siebie i zmierzaniu w kierunku satysfakcji życiowej oraz poczuciu spełnienia¹⁰. Wspominając o pracy jako źródle satysfakcji, warto zwrócić uwagę na to, że przekłada się ona bezpośrednio na jakość życia człowieka. A więc analogicznie: jeśli zabraknie satysfakcji, to jakość i zadowolenie życiowe będą się pogarszać¹¹.

Ogromną wartość zatrudnienia w życiu człowieka można dostrzec w przypadku osób dotkniętych bezrobociem, które oddziałuje niemalże na wszystkie sfery ludzkiej egzystencji. Długotrwałe funkcjonowanie bez pracy może stać się silnie destrukcyjnym przeżyciem¹², niosącym za sobą ujemne konsekwencje, nie tylko ekonomiczne, lecz także psychologiczne i społeczne. Deprywacji ulegają potrzeby związane ze sferą materialną i duchową¹³. W tak trudnym momencie człowiek traci poczucie sensu i sprawczości. Zaczyna czuć się bezsilny i niepotrzebny. Coraz ciężiej jest mu się odnaleźć w rzeczywistości i prawidłowo funkcjonować w pogarszających się warunkach życia. Jego samoocena spada wraz z pozycją społeczną, a w dodatku ograniczają się kontakty społeczne, utworzone w środowisku zawodowym. Sytuacja w rodzinie ulega zmianie. Dochodzi do osłabienia relacji rodzinnych, a w wielu przypadkach prowadzi nawet do sporów z najbliższymi¹⁴. Jest to problem dotyczący całego społeczeństwa i – co ważne – nie omija również świata za więziennymi murami, ponieważ ogólnospołeczny problem bezrobocia ma wpływ na możliwości zapewnienia skazanym zatrudnienia¹⁵. H. Machel podnosi, że bezrobocie w szczególności trwające długotrwałe

2 E. Karpuszenko, *Praca a readaptacja społeczna osadzonych*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie” 2007, t. 26, nr 1, s. 186.

3 K. Ślebarska, *Praca jako wartość wobec problemu bezrobocia*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 2005, t. 38, nr 2, s. 441.

4 U. Bejma, *Praca jako wartość w życiu człowieka. Wybrane aspekty*, „Academia Polonica – Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej” 2015, nr 4, s. 51.

5 K. Gągorowska, *Praca i jej znaczenie w życiu człowieka*, „Zeszyty Studenckiego Ruchu Naukowego Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach” 2021, t. 30, nr 1, s. 76.

6 J. Mariański, *Praca ludzka jako wartość społeczna*, „Homo et Societas. Wokół pracy socjalnej” 2017, nr 2, s. 139.

7 Tamże, s. 131.

8 K. Gągorowska, *Praca i jej znaczenie w życiu...*, s. 77.

9 J. Mariański, *Praca ludzka jako wartość społeczna...*, s. 131.

10 K. Gągorowska, *Praca i jej znaczenie w życiu...*, s. 77.

11 U. Bejma, *Praca jako wartość...*, s. 59.

12 D. Pstrąg, *Praca w procesie readaptacji społecznej*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2014, t. 33, s. 149.

13 K. Ślebarska, *Praca jako wartość...*, s. 446.

14 U. Bejma, *Praca jako wartość...*, s. 69.

15 S. Lelental, [w:] S. Lelental (red.), *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2020, Legalis – komentarz do art. 121 k.k.w.; A. Glińska-Lachowicz, *Praca skazanych w polskim systemie penitencjarnym od 1925 r.*, [w:] Z. Jasiński, I. Mudrecka (red.), *Studia i rozprawy z pedagogiki resocjalizacyjnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2004, s. 21.

wywiera istotny wpływ na demoralizację i przestępczość osadzonych, powoduje u nich poczucie porażki życiowej, wzmacnia przekonanie o niesprawiedliwości społecznej, obniża samoocenę, potęguje zjawisko wyuczonej bezradności, marginalizacji, a praca jako cel i sposób na życie staje się coraz mniej wartościowym dobrem¹⁶. Co prawda, wskaźnik bezrobocia wśród więźniów nie przyjmuje obecnie takich rozmiarów jak w latach 90. (w 1995 r. oscylował w granicach 50%¹⁷, w 2022 r. wyniósł średnio 5,7%)¹⁸. Jednakże to nie oznacza, że skazanym łatwo uzyskać pracę, zwłaszcza odpłatną, a sam poziom zatrudnienia nie napawa ogromnym optymizmem, czemu przyjrzyć się w dalszej części pracy. Nie zapominajmy też, że nie wszyscy skazani są zatrudnieni, nie tylko ze względu na brak miejsc pracy – są więźniowie z niepełnosprawnością, z zaburzeniami zdrowia psychicznego, z problemem uzależnień, „niebezpieczni”, a oni nie mogą i nie powinni pracować.

Snując rozważania o pracy, nie sposób nie wspomnieć o jej wymiarze socjologicznym. Człowiek spotyka się w pracy z innymi – pracuje z ludźmi oraz dla ludzi, jest istotą społeczną, a zatem niemożliwe byłoby istnienie samej pracy bez istnienia społeczeństwa, istnienia człowieka. Jan Paweł II podkreślał, że „praca ludzka stanowi klucz i to chyba najistotniejszy klucz do całej kwestii społecznej”¹⁹. W ujęciu socjologicznym praca jawi się jako „proces społeczny będący podstawą ciągłości bytu społecznego jednostek i grup”²⁰. To właśnie w tym procesie dochodzi do licznych spotkań oraz budowania relacji z innymi ludźmi, co wynika z tego, że praca ze swojej natury ma charakter więziotwórczy²¹. Co istotne, praca wprowadza człowieka w układ stosunków i zależności występujących w życiu społecznym²², umożliwiając mu pełnienie różnych ról społecznych. Można rzec, że jest ona najprostszym sposobem do nawiązania więzi²³ i integracji społecznej. Posiada niesamowitą moc jednoczenia ludzi²⁴, co sprzyja tworzeniu grup społecznych i wspólnot. Łączy i zbliża²⁵, dając poczucie przynależności do grupy, jednocześnie pozwalając określić miejsce człowieka w społeczeństwie²⁶ – w tym tkwi jej siła społeczna.

Praca jest swego rodzaju urzeczywistnieniem człowieczeństwa w jego osobistym, a w konsekwencji w społecznym wymiarze. Człowiek, odnosząc się do innych w swych poczynaniach, ma możliwość umocnić się jako osoba²⁷. Dzięki własnemu działaniu oraz współdziałaniu z innymi człowiek się doskonali, kształtuje swoje „ja”, które sytuuje go w odpowiednim miejscu w społeczeństwie²⁸. Warto podkreślić, że „praca jako źródło wyłączone dobrobytu i realizacji marzeń materialnych przestaje mieć wymiar społeczny”²⁹. A zatem, aby spełniała swoje funkcje społeczne, jej wykonawcy powinni dostrzec jej głębszy sens i przestać postrzegać ją jedynie w kategoriach ekonomicznych. O samej wartości pracy „nie decydują jej wytwory, rzeczy materialne, ale wartość samego społeczeństwa, poziom moralny, intelektualny i aksjologiczny ludzi, którzy je wytworzyli”³⁰. Człowiek jako istota społeczna uzależnia swoje poczucie szczęścia od kontaktów z innymi, których zdobywanie i podtrzymywanie umożliwia pracę³¹.

16 H. Machel, *Sens i bezsens resocjalizacji penitencjarnej – casus polski*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2006, s. 37–38, za: B. Zinkiewicz, *Znaczenie pracy osób pozbawionych wolności na przestrzeni dziejów*, „Państwo i Społeczeństwo” 2018, t. 18, nr 4, s. 118.

17 A. Glińska-Lachowicz, *Praca skazanych...*, s. 15.

18 *Statystyka*, <https://sw.gov.pl/strona/Statystyka> [dostęp: 17.05.2023].

19 J. Paweł II, *Laborem exercens*, Pontificia Commissio Iustitia et Pax, Rzym 1981.

20 W. Drzeżdżon, *Praca jako fundamentalna czynność człowieka: studium interpretacyjne*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” 2015, nr 12, s. 104.

21 J. Mariański, *Praca ludzka jako wartość społeczna...*, s. 141.

22 E. Pindel, *Proces readaptacji społecznej sprawców przestępstw. Od zakładu karnego do życia na wolności*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2019, s. 326.

23 J. Mariański, *Praca ludzka jako wartość moralna a więzi społeczne (w nawiązaniu do myśli Profesora Władysława Jachera)*, [w:] E. Trembaczowski (red.), *Jakość pracy a stan więzi społecznych*, Uniwersytet Śląski, Katowice 2020, s. 24.

24 I. Oleksa, *Praca jako wartość społeczna*, „Scientific Bulletin of Chelms – Section of Pedagogy” 2012, nr 1, s. 19.

25 J. Mariański, *Praca ludzka jako wartość...*, s. 142.

26 U. Bejma, *Praca jako wartość...*, s. 48.

27 J. Mariański, *Praca ludzka jako wartość moralna...*, s. 25.

28 Tamże, s. 18.

29 I. Oleksa, *Praca jako wartość społeczna...*, s. 18.

30 I. Oleksa, *Praca jako wartość społeczna...*, s. 18.

31 L. Wojciechowski, *Wpływ procesu prziznawania na readaptację społeczną skazanych*, „Biuletyn Kryminologiczny” 2015, nr 22, s. 74.

3. Znaczenie nadawane pracy skazanych w różnych dokumentach prawnych

Przez długi okres w historii więziennictwa praca miała głównie charakter ciężkiej, wręcz niewolniczej „harówki”³². Wykonywanie pracy w zakładzie karnym stanowiło wyłącznie formę wyzysku lub represji, jednak z czasem przeistoczyło się w środek wychowawczy³³. Od końca XVIII w. można mówić o tym, że zaczęła ona już funkcjonować jako integralna część procesu naprawy i resocjalizacji³⁴. Obecnie zatrudnienie więźniów spełnia funkcje resocjalizacyjno-wychowawcze, zdrowotno-higieniczne, ekonomiczne, służy zapobieganiu demoralizacji skazanych oraz wzmocnieniu bezpieczeństwa w zakładzie karnym³⁵. Wielu autorów podkreśla to, że praca nie może być dodatkową dolegliwością dla skazanego³⁶, pewnego rodzaju karą w karze, o czym stanowią m.in. Reguły Mandeli w Regule 97³⁷, a – co z tego wynika – powinna odbywać się w odpowiednich warunkach: zdrowotnych, higienicznych, ekonomicznych i przy zachowaniu bezpieczeństwa pracy³⁸. Praca skazanych pełni ważną funkcję nie tylko w samym katalogu oddziaływań, lecz także na tle przepisów regulujących wykonywanie kary pozbawienia wolności, a „jej szczególne znaczenie wynika z roli, jaką pełni w resocjalizacji skazanych”³⁹. W tym aspekcie wyrok TK z 23 lutego 2010 r. podkreśla, że „oddziałuje ona pozytywnie na postawy osób skazanych i przygotowuje do normalnego życia w społeczeństwie. Praca osób skazanych jest często źródłem satysfakcji i poczucia własnej godności, stwarza im szansę pozytywnej przemiany osobowości i ułatwia przezwyciężenie negatywnych konsekwencji psychologicznych związanych z popełnieniem przestępstwa i odbywaną karą. Z tego względu praca osób skazanych nie powinna stanowić czynnika zwiększającego dolegliwość wymierzanej kary, ale musi zostać unormowana w taki sposób, aby ułatwić realizację zasadniczego celu, którym jest resocjalizacja tych osób”⁴⁰. K. Postulski wskazuje, że celem zatrudnienia jest generalnie resocjalizacja, którą w warunkach penitencjarnych realizuje się przez: nauczanie do zawodu, kształtowanie nawyku pracy, zachowanie i rozwój sił fizycznych oraz umysłowych⁴¹. Jednak aby praca w pełni mogła stać się właściwym narzędziem resocjalizacji, umożliwiającym przystosowanie do życia w społeczeństwie, powinna być twórcza i możliwie najbardziej zbliżona do pracy człowieka na wolności⁴². Walory zatrudnienia i liczne aspekty tego środka oddziaływania uwypuklił w jednym z wystąpień o charakterze generalnym RPO, którego zdaniem „aktywność zawodowa w trakcie odbywania kary nie tylko bowiem

32 R. Stawicki, *Zatrudnianie pozbawionych wolności w Polsce. Zarys regulacji w ujęciu prawnohistorycznym. Opracowania tematyczne OT-664*, Kancelaria Senatu, Warszawa 2018, s. 3.

33 D. Pstrąg, *Praca w procesie readaptacji...*, s. 151.

34 K. Pierzchała, *Rola pracy w resocjalizacji penitencjarnej w kontekście badań własnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2018, nr 100, s. 151.

35 K. Dąbkiewicz, [w:] S. Leleńtal (red.), *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2020, Legalis – komentarz do art. 121 k.k.w.

36 M. Petrikowski, *Obowiązek pracy skazanych odbywających karę pozbawienia wolności*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2001, nr 31, s. 77; G.B. Szczygieł, *Spółeczna readaptacja skazanych w polskim systemie penitencjarnym*, Wydawnictwo Temida, Białystok 2002, s. 89; H. Machel, *Więźnienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Wydawnictwo Arche, Gdańsk 2003, s. 51, 153; L. Bogunia, T. Kalisz, *W sprawie interpretacji art. 67 k.k.w. Rozważania o celach wykonywania kary pozbawienia wolności i kierunkach współczesnej polityki penitencjarnej*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2010, t. 26, s. 135; I. Niewiadomska, *Polski model resocjalizacji penitencjarnej*, „Teka Komisji Prawniczej – OL PAN” 2016, t. 9, s. 105; R. Stawicki, *Zatrudnianie pozbawionych wolności...*, s. 17; G. Skrobotowicz, *Wykonywanie środków oddziaływania penitencjarnego na przestrzeni lat*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2020, t. 30, nr 1, s. 139; K. Dąbkiewicz, [w:] S. Leleńtal (red.), *Kodeks karny wykonawczy...*, dz. cyt.

37 Rezolucja z 7 października 2015 r. wzorcowe reguły minimalne Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczące postępowania z więźniami (Reguły Mandeli).

38 M. Frysztak, *Praca osób pozbawionych wolności, stan prawny oraz praktyka – zarys problematyki*, „The Prison Systems Review” 2020, nr 107, s. 164.

39 M. Kuć, *Środki oddziaływania penitencjarnego na gruncie prawa karnego wykonawczego*, [w:] J.D. Pol (red.), *O więzieniu interdyscyplinarnie*, Wydawnictwo Episteme, Warszawa 2021, s. 33.

40 Wyrok TK z 23 lutego 2010 r., P 20/09, LEX 559164.

41 K. Postulski, [w:] S. Leleńtal (red.), *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2017, Legalis – komentarz do art. 121 k.k.w..

42 J. Śliwowski, *Prawo i polityka penitencjarna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1982, s. 170, za: K. Dąbkiewicz, [w:] S. Leleńtal (red.), *Kodeks karny wykonawczy...* dz. cyt.

umożliwia zdobycie odpowiednich kwalifikacji, ale też zapobiega ich utracie w wyniku często wieloletniej izolacji więziennej. Ułatwia więc późniejsze zatrudnienie osób opuszczających zakłady karne i obniża wydatki ponoszone przez urzędy pracy na szkolenie bezrobotnych”, a także dodał, że „odpowiednie części zarobków skazanych przeznaczone na dochody budżetowe zmniejszają także obciążenie budżetu państwa związane z kosztami ich pobytu w zakładzie karnym”⁴³.

Warto odnieść się do Europejskich Reguł Więziennych, które również nie pozostają bierne w kwestii zatrudniania skazanych i odnoszą się do niej w Regulach 26.1–26.17. W myśl Reguły 26.1 praca nigdy nie jest stosowana jako kara, a władze więzienne powinny dążyć do jej zapewnienia w taki sposób, aby jak najwięcej skazanych mogło pracować⁴⁴. Z kolei warunki jej wykonywania mają obowiązek odpowiadać kontroli i standardom obowiązującym w otwartym społeczeństwie⁴⁵. W Regule 26.3 zaleca się, aby „tak dalece, jak to możliwe, praca przydzielana więźniom przyczyniała się do podtrzymania lub rozwoju ich zdolności do zarabiania na życie po zwolnieniu”. Natomiast organizacja i metody pracy powinny być zbliżone do pracy podobnej w społeczeństwie, przyczyniając się do przygotowania skazanych do warunków życia zawodowego⁴⁶. Kolejną bardzo ważną zasadą jest Reguła 26.10 stanowiąca prawo do sprawiedliwego wynagrodzenia – twórcy Reguł nie przewidują wykonywania pracy nieodpłatnej. Z brzmienia Reguły 26.11 wynika, że skazani powinni być w stanie przeznaczyć choć część swoich zarobków na zakup przedmiotów osobistego użytku albo wysyłać je rodzinie.

4. Regulacje prawne dotyczące pracy skazanych zawarte w kodeksie karnym wykonawczym

Skupiając się na kodeksie karnym wykonawczym (dalej k.k.w.), warto dostrzec, że w świetle art. 121 § 1 k.k.w. pojawia się jedynie możliwość zapewnienia podjęcia pracy przez skazanego. Powyższy artykuł wskazuje, że nadal nie jest ona prawem skazanego, lecz jego obowiązkiem⁴⁷, co SO w Olsztynie podkreślił w wyroku z 6 lutego 2019 r.⁴⁸ Ponadto w wyroku TK z 13 grudnia 2004 r. uznano, że „nie ulega wątpliwości, że dla skazanych praca nadal pozostaje jednym z podstawowych obowiązków, w cieniu którego pozostaje ich prawo do pracy”⁴⁹. W tym kontekście zwraca się również uwagę na art. 116 § 1 pkt 4 k.k.w., z którego wynika, że wykonywanie pracy należy do obowiązków skazanego, a jego odmowa jest traktowana jako przewinienie dyscyplinarne⁵⁰. Jednakże od obowiązku świadczenia pracy osadzony może być zwolniony z powodów zdrowotnych, kształcenia się czy innych ważnych powodów⁵¹. Aby mogło dojść do zatrudnienia, potrzebna jest zgoda dyrektora zakładu karnego, o czym mówi art. 121 § 3 k.k.w. Podstawą zatrudnienia skazanego według art. 121 § 2 k.k.w. jest skierowanie do pracy, umowa o pracę, umowa-zlecenie, umowa o dzieło, umowa o pracę nakładczą lub inna podstawa prawna. Skazani mogą pracować na terenie zakładu karnego oraz poza nim, co jest uzależnione od typu zakładu karnego, w którym przebywają⁵². Niezmiernie istotne jest to, że z zasady praca ukształtowana na podstawie art. 121 § 2 k.k.w. jest odpłatna, a wynagrodzenie przysługuje za pracę wykonaną, chyba że mimo

43 *Wystąpienie RPO do Prezesa RM z 19 czerwca 1998 r.*, „Biuletyn RPO” 1998, nr 2, s. 188–189.

44 G.B. Szczygieł, *Spółeczna readaptacja skazanych...*, s. 72.

45 Reguła 105.3, ERW.

46 Reguła 26.7, ERW.

47 S. Lelental, [w:] S. Lelental (red.), *Kodeks karny wykonawczy...*, dz. cyt.

48 Jak wskazał SO w Olsztynie w wyroku z 6 lutego 2019 r., I C 250/17, LEX 2667641: „Według art. 121 KKW skazanemu zapewnia się świadczenie płatnej pracy, jednak w miarę możliwości. Oznacza to, że choć przepis obliuguje administrację zakładu do zapewnienia skazanemu możliwości świadczenia pracy, to jednak nie można z tego unormowania wyprowadzić »prawa« skazanego do zatrudnienia w rozumieniu prawem chronionego roszczenia”.

49 Wyrok TK z 13 grudnia 2004 r., K 20/04, OTK-A 2004/11, poz. 115.

50 T. Przesławski, M. Rokosz, [w:] W. Sych (red.), *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2023, Legalis – komentarz do art. 121 k.k.w.

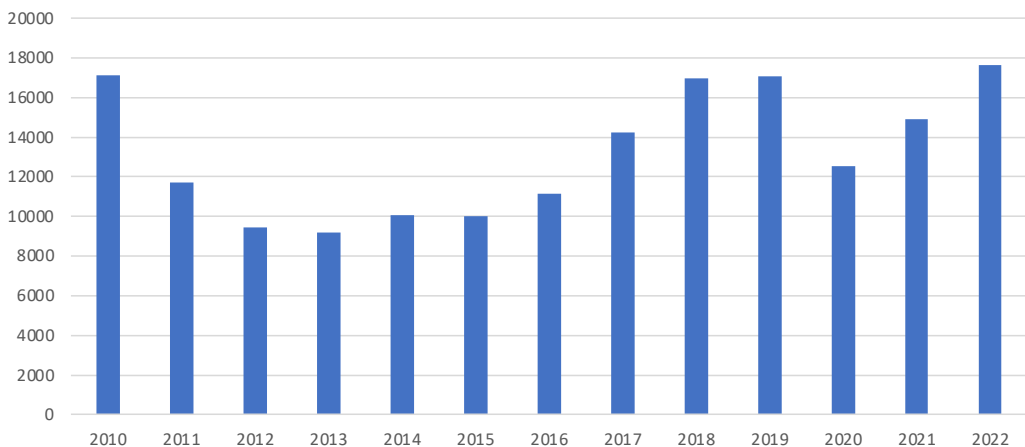
51 Art. 121 § 6 i § 7 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. 1997 Nr 90, poz. 557.

52 G.B. Szczygieł, *Spółeczna readaptacja skazanych...*, s. 159.

gotowości do pracy skazany doznał przeszkód ze strony podmiotu zatrudniającego⁵³. Samo umieszczenie w katalogu praw gwarancji odpłatności za pracę skazanego stanowi, że jest ono jednym z najważniejszych jego uprawnień⁵⁴. Ponadto w uzasadnieniu wyroku z 23 lutego 2010 r. Trybunał wskazał, że prawo do sprawiedliwego wynagrodzenia za wykonaną pracę w czasie pozbawienia wolności wynika z konstytucyjnego nakazu humanitarnego traktowania więźniów⁵⁵. Wyjątkiem w tym zakresie, o czym mówi art. 123a k.k.w., jest wykonywanie prac porządkowych oraz pomocniczych na rzecz jednostek organizacyjnych Służby Więziennej lub prac na cele społeczne, w wymiarze nieprzekraczającym 90 godzin miesięcznie. Wynagrodzenie skazanego nie może być niższe od minimalnego wynagrodzenia pracowników określonego w kodeksie pracy. Równie istotne jest zaakcentowanie tego, że otrzymywanie wynagrodzenia jest prawem skazanego, wymienionym w art. 102 pkt 4 k.k.w., dlatego ta forma pracy nie powinna być bagatelizowana i zapewniana w możliwie najszerszym zakresie.

5. Praca i zatrudnienie skazanych w świetle statystyk

Wykres 1. Liczba skazanych zatrudnionych w latach 2010–2022

Źródło: *Statystyka roczna Służby Więziennej za lata 2010–2022*, <https://sw.gov.pl/strona/Statystyka> [dostęp: 17.05.2023].

Opisując zagadnienia związane z zatrudnieniem, warto zobrazować, jak zmieniało się ono na przestrzeni lat.

Jak wynika ze statystyk prowadzonych przez Służbę Więzienną, poziom zatrudnienia skazanych w latach 2010–2022 wykazuje tendencję wzrostową, co obrazuje Wykres 1. Jednakże nie sposób pominąć jednej kluczowej kwestii. W przypadku powyższych statystyk pod pojęciem zatrudnienia kryje się nie tylko, jakby mogło się wydawać, praca odpłatna, lecz także praca nieodpłatna, w tym społeczna o charakterze porządkowym i pomocniczym, której liczba przeważa. W latach 2011–2012 możemy dostrzec spadek, który według Najwyższej Izby Kontroli mógł być spowodowany niekorzystną zmianą przepisów – wówczas ustawowe zwiększenie kwoty wynagrodzenia doprowadziło do większego obciążenia finansowego dla pracodawców, co skutkowało mniejszą liczbą ofert pracy, a w efekcie spadkiem odpłatnego zatrudnienia więźniów. W 2010 r. odpłatnie pracowało 17 107 skazanych, natomiast dwa lata później ich liczba spadła do nieco ponad 9 tys.⁵⁶. Warto w tym miejscu odwołać się do RPO, który zwrócił uwagę na problem braku dostatecznej liczby miejsc odpłatnego zatrudnienia i w lipcu 2015 r. zwrócił się do ministra sprawiedliwości, aby rozważył możliwość podjęcia działań legislacyjnych, mających

53 Art. 123, ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. 1997 Nr 90, poz. 557.

54 S. Lelental, [w:] S. Lelental (red.), *Kodeks karny wykonawczy...*, dz. cyt.

55 M. Mazur, *Prawne aspekty odpłatnego zatrudnienia skazanych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2017, nr 94, s. 85.

56 R. Stawicki, *Zatrudnianie pozbawionych wolności...*, s. 14.

na celu doprowadzenie do zwiększenia odpłatnego zatrudnienia skazanych. W sierpniu 2015 r. uzyskał odpowiedź, w której wskazano na „celowość powołania międzyresortowego zespołu, złożonego z przedstawicieli resortu sprawiedliwości, w tym Służby Więziennej, Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej oraz Ministerstwa Gospodarki, którego zadaniem byłoby wypracowanie planu działań w celu zwiększenia aktywizacji zawodowej osób skazanych”⁵⁷.

Zwiększenie powszechności zatrudnienia zmniejsza ryzyko powrócenia do przestępczego stylu życia i zaniku nawyku pracy. Ponadto może przyczynić się do zwiększenia szans na znalezienie zatrudnienia po opuszczeniu zakładu karnego. Obecnie zatrudnienie więźniów staje się bardziej dostępne dzięki środkom unijnym⁵⁸, a wzrost zatrudnienia wśród skazanych może być spowodowany wprowadzeniem programu „Praca dla Więźniów”, zainicjowanego przez ministra sprawiedliwości w 2016 r.⁵⁹. Jego głównym celem jest wspieranie szeroko rozumianej readaptacji społecznej osób przebywających w zakładach karnych i aresztach śledczych poprzez ich aktywizację zawodową. Polega na stworzeniu odpowiednich warunków do odpłatnego zatrudnienia skazanych poprzez budowę, rozbudowę i adaptację infrastruktury znajdującej się na terenie jednostek organizacyjnych Służby Więziennej w celu stworzenia hal produkcyjnych, a następnie budowie tych hal⁶⁰. Program zapewnia korzyści zarówno więźniom, jak i przedsiębiorcom. Przedsiębiorcy i kontrahenci mogą skorzystać z ulg i ułatwień organizacyjnych, pozwalających na obniżenie kosztów związanych z zatrudnieniem. Osoby pozbawione wolności zyskują bezpłatne przyuczenie do zawodu, środki finansowe i wiele innych przydatnych umiejętności. Dzięki tej inicjatywie zwiększa się szansa na zapewnienie pracy tym osadzonym, którzy ze względów bezpieczeństwa nie mogą pracować poza murami więzienia. Poprzez wprowadzenie programu obniżają się również koszty utrzymania więźniów przez obywateli⁶¹. Dodatkowo im więcej osadzonych pracuje, tym większe środki finansowe z potrąceń od ich wynagrodzeń przeznaczane są na Fundusz Aktywizacji Zawodowej Skazanych oraz Rozwoju Przywieszennych Zakładów Pracy, utworzony w 2011 r., z którego finansowana jest budowa hal produkcyjnych, w których będą zatrudnieni. Służba Więzienna podaje, że „przed wdrożeniem programu, tj. na koniec 2015 r., średnioroczne zatrudnienie wyniosło 24 750 skazanych i ukaranych, powszechność zatrudnienia w populacji skazanych kwalifikujących się do pracy wyniosła 56,40%. Powszechność zatrudnienia w populacji skazanych kwalifikujących się do pracy w 2021 r. ukształtowała się na poziomie 79,75%, natomiast w 2022 r. wyniosła 91,06%. Wskaźnik bezrobocia wśród skazanych i ukaranych zmniejszył się z 27,4% w 2015 r. do 15,5% w 2020 r. oraz do 13,12% w 2021 r. W 2022 r. ukształtował się na poziomie 5,74%”⁶². Ale czy rzeczywiście statystyka i deklaracja MS oddają stan faktyczny? Owszem, w ostatnich latach rzeczywiście nastąpił wzrost zatrudnienia odpłatnego, aczkolwiek nie na tyle, aby uznać go za tak wielki sukces. Pozwolę to sobie zobrazować przykładem – otóż w 2015 r. pracę zarobkową wykonywało 10 024 skazanych, a w 2022 r. – 17 660, a więc nie jest to spektakularny wzrost i wciąż ten stan nie jest w pełni zadowalający. Co więcej, w powyższym komunikacie SW brakuje wspomnianego rozróżnienia na zatrudnienie odpłatne i nieodpłatne, jest jedynie podany pozornie wysoki procent powszechności zatrudnienia. Sytuacja związana z bezrobociem wśród skazanych jest równie interesująca. Ze statystyk można wywnioskować, że największa liczba skazanych nie pracuje ze względu „innych przyczyn” (w 2022 r. była to niemalże jedna trzecia ogólnej liczby skazanych) – enigmatyczna kategoria, która nie jest w żaden sposób wyjaśniona i doprecyzowana przez SW. Natomiast samo niepodjęcie pracy z powodu jej

57 M. Kopczyński, K. Wiśniewska, *Praca więźniów – między przywilejem a obowiązkiem*, „Helsińska Fundacja Praw Człowieka. Analizy i rekomendacje” 2016, nr 4, s. 2.

58 A. Grubalska, *Walory readaptacyjne zatrudnienia więźniów podczas odbywania kary pozbawienia wolności*, [w:] A. Nawoj-Słeszyski, A. Leszczyńska (red.), *Współczesne problemy i perspektywy więziennictwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2019, s. 104.

59 *Ministerialny program pracy więźniów*, <https://sw.gov.pl/strona/ministerialny-program-pracy-wiezniow> [dostęp: 5.04.2023].

60 Z danych CZSW wynika, że w latach 2016–2022 powstało 50 hal – zob. tamże..

61 A. Woźniak, *Badania własne korelacji zmiennych pracy skazanego w kontekście procesu resocjalizacji penitencjarnej*, „Roczniki Pedagogiczne” 2019, t. 11, s. 527.

62 *Ministerialny program pracy więźniów...*, dz. cyt.

braku w 2022 r. stanowi niewielką liczbę – jest to zaledwie 3679 skazanych, co przekłada się na tak niski wskaźnik bezrobocia⁶³. I tu pojawia się mnóstwo pytań. Czy deklarowany wskaźnik bezrobocia faktycznie przyjmuje takie rozmiary? Czym różnią się skazani niepracujący z innych przyczyn od skazanych niezdolnych do pracy i skazanych bezrobotnych? I czy jednak nie pracują oni ze względu na brak takiej możliwości? Doprawdy frapujące kwestie...

Warto również nadmienić, że w porównaniu z innymi państwami europejskimi Polska wcale nie prezentuje się najlepiej – w Niemczech i na Węgrzech poziom zatrudnienia osób pozbawionych wolności wynosi ok. 85%⁶⁴. Brak wystarczającej liczby miejsc pracy nadal jest silnie odczuwany przez więźniów. Ograniczone możliwości zatrudnienia sprawiają, że „aktywność zawodowa związana z pracą nie ma realnych możliwości pełnego urzeczywistnienia się”⁶⁵. Mimo tego, że z zasady praca jest odpłatna i do tego powinno się dążyć, dane statystyczne udostępniane przez SW wskazują, że w praktyce dominuje liczba skazanych podejmujących zatrudnienie nieodpłatne. Co więcej, poziom odpłatnego zatrudnienia na rzecz podmiotów zewnętrznych zawarty w Tabeli 1 jest nadal dość niski. Choć program „Praca dla Więźniów” niewątpliwie przyniósł pewne korzyści, to praca zarobkowa nie rozszerzyła się w aż tak znacznym stopniu jak zapowiadano. Poza tym brakuje konkretnych danych, dotyczących nowo powstałych hal produkcyjnych i rzeczywistego zatrudnienia w nich. Tabela 1 świetnie obrazuje pewną fikcyjność odpłatnego zatrudnienia w więziennych warunkach. W Okręgowym Inspektoracie Służby Więziennej w Bydgoszczy w 2022 r. pracowało niecałe 14% skazanych. Jak podkreśla Najwyższa Izba Kontroli, należy dążyć do zwiększenia udziału zatrudnienia odpłatnego skazanych, ponieważ jest to zgodne z europejską i światową praktyką oraz międzynarodowymi i krajowymi przepisami. Ponadto odpłatne zatrudnienie umożliwi skuteczne tworzenie nowych miejsc pracy dla skazanych⁶⁶.

Tabela 1. Średnia liczba skazanych i ukaranych zatrudnionych z wyłączeniem zatrudnienia na rzecz jednostek organizacyjnych SW w latach 2018–2022

Średnia liczba skazanych i ukaranych zatrudnionych z wyłączeniem zatrudnienia na rzecz jednostek organizacyjnych SW	2018 r.	2019 r.	2020 r.	2021 r.	2022 r.
Białystok*	458	529	354	477	–
Bydgoszcz	983	970	691	771	1192
Gdańsk*	566	531	364	386	–
Katowice	850	793	477	459	900
Koszalin	944	891	660	608	1156
Kraków	771	790	418	511	861
Lublin	629	581	334	491	962
Łódź	478	555	387	417	844
Olsztyn	450	506	359	405	932
Opole	974	986	648	687	984

63 Statystyka, <https://sw.gov.pl/strona/Statystyka> [dostęp: 17.05.2023].

64 M. Kopczyński, K. Wiśniewska, *Praca więźniów...*, s. 2.

65 E. Łuczak, *Zatrudnienie skazanych w praktyce wybranych jednostek penitencjarnych Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Olsztynie*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 93, s. 65.

66 *Informacja o wynikach kontroli. Zatrudnianie osób pozbawionych wolności*, Najwyższa Izba Kontroli, Warszawa 2017, s. 20.

Średnia liczba skazanych i ukaranych zatrudnionych z wyłączeniem zatrudnienia na rzecz jednostek organizacyjnych SW	2018 r.	2019 r.	2020 r.	2021 r.	2022 r.
Poznań	1018	1102	840	810	1170
Rzeszów	590	519	283	329	774
Szczecin*	460	505	302	324	–
Warszawa	801	746	448	401	599
Wrocław*	869	750	539	643	–

* zlikwidowany, Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 grudnia 2021 r. w sprawie siedzib, terytorialnego zasięgu i szczegółowego zakresu działania dyrektorów okręgowych Służby Więziennej oraz struktury organizacyjnej okręgowych inspektoratów Służby Więziennej.

Źródło: Dane udostępnione przez Centralny Zarząd Służby Więziennej.

6. Resocjalizacyjne walory pracy

Praca jest podstawową formą aktywizacji skazanego do ról społecznych i związanych z nimi nawyków oraz prospołecznych postaw, ma również szeroki zakres wpływu, sprzyjający społecznej readaptacji⁶⁷. Spędzanie czasu w pracy zapewnia higienę psychiczną⁶⁸ i niweluje skutki więziennej izolacji. Jednakże aby w pełni wykorzystać jej pozytywne oddziaływanie, powinna być organizowana z myślą o przyszłości skazanego, w sposób produktywny i kolektywny⁶⁹, oraz uwzględniać to, że przygotowanie do opuszczenia zakładu karnego nie powinno odbywać się poprzez odizolowanie od świata ludzi wolnych⁷⁰. E. Sokołowska podkreśla, że „jakakolwiek praca więźniów – nawet bezpłatna – [lecz] w środowisku otwartym, pozwala na bardziej skuteczne oddziaływania resocjalizacyjne niż w zakładzie zamkniętym”⁷¹. Dodatkowo według H. Machela praca proponowana więźniom musi spełniać określone warunki:

- musi być społecznie pożyteczna i odpłatna;
- musi być oceniana;
- musi być dostosowana do fizycznych i psychicznych możliwości więźnia i jego kwalifikacji, ewentualnie zainteresowań;
- musi być dobrze zorganizowana, fachowo nadzorowana i zabezpieczona pod względem BHP⁷².

Osoby skazane na karę pozbawienia wolności mają szansę poprzez pracę rozwijać własny potencjał oraz zbudować na nowo swoją tożsamość: społeczną, kulturową i osobową⁷³. Mogą spróbować uwolnić się od przestępstwa i wkroczyć na prawidłową ścieżkę postępowania, a w tym może pomóc nadzieja – pewnego rodzaju optymizm, ukazujący się jako subiektywny czynnik, który jest niezbędny w procesie pomyślnego odstąpienia od przestępczości. Przy odpowiednim poczuciu nadziei dana osoba może wybrać

67 Przez pojęcie readaptacji społecznej „należy rozumieć taki jego powrót do społeczeństwa, który charakteryzuje się nie tylko powstrzymaniem się od popełniania przestępstw, ale także właściwym funkcjonowaniem w społeczności (w środowisku rodzinnym, pracy, sąsiedztwie czy też grupie rówieśniczej), czyli przestrzeganiem nie tylko norm prawnych, ale również społecznych i podstawowych norm etycznych”. G.B. Szczygieł, *Spółeczna readaptacja skazanych...*, s. 11.

68 E. Sokołowska, *Praca charytatywna skazanych...*, s. 57.

69 I. Niewiadomska, *Polski model resocjalizacji...*, s. 105.

70 H. Machel, *Sens i bezsens resocjalizacji penitencjarnej. Casus polski. Studium penitencjarno-pedagogiczne*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2008, s. 17.

71 E. Sokołowska, *Praca charytatywna skazanych na karę pozbawienia wolności*, „Resocjalizacja Polska” 2015, nr 9, s. 57.

72 H. Machel, *Więźnienie jako instytucja karna...*, s. 260.

73 K. Pierzchała, *Rola pracy w resocjalizacji...*, s. 151.

spośród nadarzających się pozytywnych społecznych okazji, takich jak zatrudnienie⁷⁴. Podejmowanie aktywności zawodowej uczy skazanych korzystania we właściwy sposób z własnej wolności i funkcjonowania wedle zasad współżycia społecznego. Wzmacnia ich postawy prospołeczne, ograniczając zjawiska podkultury więziennej, w tym zwłaszcza zjawiska i sytuacje wywołane beczynnością⁷⁵. Psycholodzy zaznaczają, że gdy wykonywana praca staje się twórcza i bardziej złożona, aspiracje pracowników skupiają się na rozwoju osobowości oraz samorealizacji w działaniu, a także na zdobyciu wysokich ocen społecznych⁷⁶.

Praca udoskonala moralnie, nie służy jedynie zarobkowi, ale pełni także funkcję poprawczą i readaptacyjną⁷⁷. Poprawcza funkcja ma przyczynić się do zmiany postaw skazanego. Natomiast jeżeli chodzi o readaptacyjną funkcję pracy, realizowana jest ona w sytuacji, „gdy podlega ona takiej samej ochronie, jest podobnie wynagradzana i posiada zbliżone formy do aktywności zawodowej w warunkach wolnościowych”⁷⁸. Istotne jest zatem, co zaznaczyłam na wstępie, aby stworzyć warunki jak najbardziej zbliżone do tych poza murami zakładu karnego, co pozwoli maksymalnie wykorzystać potencjał pracy i przygotować do funkcjonowania w społeczeństwie. Oczywiście nie należy wykluczać i negować znaczenia funkcji zarobkowej, która okazuje się niezmiernie istotna dla samych skazanych, co wynika m.in. z badań D. Pstrąg. Respondenci wskazali, że traktują pracę przede wszystkim jako źródło dochodu i oczekują od niej wysokich zarobków. Jest to też najczęstszy powód, dla którego chcą się podjąć zatrudnienia⁷⁹. Dzięki pracy mogą uzyskać środki na zaspokajanie własnych potrzeb, zakup podstawowych artykułów żywnościowych, a także wspomóc rodzinę, która często pozostała w trudnej sytuacji⁸⁰. Otrzymywanie wynagrodzenia umożliwia im spłatę zobowiązań alimentacyjnych i wszelkich zadłużeń.

Podejmując pracę, skazani mają szansę zdobyć nowe umiejętności i aktualizować swoje doświadczenie, które może okazać się niezbędne po opuszczeniu zakładu karnego, ze względu na to, że na rynku pracy największe szanse mają osoby posiadające odpowiednie kwalifikacje⁸¹. Oprócz możliwości nauczania się czegoś nowego zatrudnienie zapobiega utracie wcześniej nabytych umiejętności⁸². Ponadto może pomóc skazanemu w kształtowaniu nawyków, uczy działania w zespole i przyczynia się do nabywania umiejętności interpersonalnych. Praca pomaga wykształcić własne strategie radzenia sobie ze stresem⁸³, które są niesamowicie przydatne w codziennym życiu pełnym stresogennych sytuacji. Formuje również poczucie obowiązku, punktualność, uczy sumienności, systematyczności i dyscypliny. L. Wojciechowski podkreśla, że praca skazanych jest istotnym czynnikiem resocjalizacji, czyli jakościowej zmiany ich życia lub ich samych, a nie tylko sposobem na zapewnienie więźniom zajęcia⁸⁴.

Jak dowodzą badania, skazani często nie mają wykształconego nawyku pracy ze względu na to, że jak dysfunkcyjnych środowisk pochodzą. Wielu z nich nigdy nie pracowało bądź pracowało jedynie dorywczo⁸⁵, ewentualnie utrzymywali się z przestępstw albo pomocy bliskich⁸⁶, stąd bierze się ich niechęć do podejmowania jakiegokolwiek aktywności zawodowej. Trudności związane ze znalezieniem zatrudnienia są również związane z brakiem kwalifikacji, co jest szczególnie widoczne w przypadku młodocianych

74 M. Muskała, „Odstąpienie od przestępczości” w teorii i praktyce resocjalizacyjnej, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2016, s. 164–165.

75 S. Lelental, [w:] S. Lelental (red.), *Kodeks karny wykonawczy...*, dz. cyt.

76 Z. Pietrasinski, *Praktyczna psychologia pracy*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1965, s. 19.

77 E. Karpuszenko, *Praca a readaptacja społeczna...*, s. 186.

78 I. Niewiadomska, *Polski model resocjalizacji...*, s. 105.

79 D. Pstrąg, *Praca w procesie readaptacji...*, s. 157–158.

80 E. Karpuszenko, *Praca a readaptacja społeczna...*, s. 187.

81 G.B. Szczygieł, *Spoleczna readaptacja skazanych...*, s. 89.

82 M. Kuć, *Środki oddziaływania penitencjarnego...*, s. 33.

83 E. Karpuszenko, *Praca a readaptacja społeczna...*, s. 190.

84 L. Wojciechowski, *Wpływ procesu prizonizacji...*, s. 81.

85 E. Karpuszenko, *Praca a readaptacja społeczna...*, s. 5.

86 R. Słowiński, *Zatrudnienie skazanych – szanse i bariery*, [w:] W. Ambrozik, H. Machel, P. Stępnia (red.), *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec polityki karnej i oczekiwań społecznych. IV Polski Kongres Penitencjarny*, Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej, Kalisz 2008, s. 658.

i recydywistów⁸⁷. Dlatego ważne jest to, aby uczynić pracę fragmentem ich codzienności i pokazać jej pozytywne aspekty, nauczyć szacunku do niej, ponieważ nie powinni przyzwyczaić się do życia na czyjś koszt i trwania w wyuczonych bezradności. Zatrudnienie ułatwi im również uzyskanie samodzielności ekonomicznej w przyszłości, zwiększając ich samoocenę oraz poczucie przynależności do społeczeństwa⁸⁸.

Niewątpliwie nawet nieodpłatna praca może dać skazanym pokłady satysfakcji⁸⁹. Wbrew pozorom wielu więźniów jest zmotywowanych także do tego rodzaju pracy. W przypadku, gdy jest ona dobrze zorganizowana, są oni wydajni, zdyscyplinowani i pożyteczni⁹⁰. Jak się okazuje, ogromne znaczenie dla samych skazanych ma praca charytatywna, która uwarściwia i otwiera na potrzeby drugiego człowieka. Świadome niesienie pomocy osobom z niepełnosprawnością, chorym, bezdomnym, a także zwierzętom powoduje wykształcenie się empatii, troski i szacunku do innych, a przede wszystkim zmusza do autorefleksji i zajrzenia w głąb siebie⁹¹. Działając na rzecz innych, skazani mogą po prostu poczuć się przydatni i dostrzec użyteczność swoich działań. Z badań wynika, że motywem podjęcia przez nich wolontariatu jest głównie chęć opuszczenia jednostki penitencjarnej i kontakt z ludźmi na wolności, który dobrze wpływa na ich psychikę⁹² i daje im poczucie, że są dobrymi ludźmi⁹³. „To jest taka namiastka wolności, która oddziałuje na psychikę, jesteście jak w normalnej pracy, nikt nam nie wypomina, że jesteście z więzienia”⁹⁴. Dzięki tej aktywności nabywają oni nowych umiejętności i wzrasta ich poczucie własnej wartości. „Nawet jak praca jest nieodpłatna, to skazani uczą się pracy w grupie, a to zaprocentuje, gdy stąd wyjdą”⁹⁵. Wykorzystując sytuacje, w których człowiek czuje się potrzebny, tworzą się sprzyjające warunki do zmiany dotychczasowych zachowań⁹⁶. Opiekowanie się potrzebującymi powoduje, że skazani są zupełnie inaczej postrzegani przez społeczeństwo, zaczynają być akceptowani i lepiej oceniani, a – co najważniejsze – prowadzi to do przełamania towarzyszących im stereotypów, które nieustannie funkcjonują wśród ludzi⁹⁷ – „nikt nie patrzy na mnie jak na więźniarkę, wiem, że jestem tam potrzebna i szanują mnie”⁹⁸.

7. Rola i znaczenie pracy w relacjach osadzonych

Analizując twórczość skazanych opublikowaną w VII edycjach „Negatywu”, możemy natknąć się na refleksje dotyczące pracy w oddziaływaniach penitencjarnych⁹⁹. Angażując się w tego rodzaju aktywność, skazani mają okazję wyrwać się z więziennej rzeczywistości i „zasmakować normalności”¹⁰⁰, „przestać czuć się więźniem”

87 I. Niewiadomska, *Polski model resocjalizacji...*, s. 106.

88 B. Western, J.R. Kling, D.F. Weiman, *The Labor Market Consequences of Incarceration*, „Crime & Delinquency” 2001, t. 47 nr 3, s. 410–427; C.A. Visher, L. Winterfield, M.B. Coggeshall, *Ex-offender Employment Programs and Recidivism: A Meta-analysis*, „Journal of Experimental Criminology” 2005, nr 1(3), s. 295–316; za: D. Sarzała, *Znaczenie aktywizacji zawodowej i zatrudnienia skazanych w procesie readaptacji społecznej*, [w:] T. Bulenda, A. Nawoj-Słeszyński (red.), *Polski system penitencjarny w stulecie odzyskania niepodległości. VI Kongres Penitencjarny*, Centralny Zarząd Służby Więziennej, Warszawa 2020, s. 601.

89 „Ta praca daje bardzo dużą satysfakcję, bo na bieżąco widzi się swoje efekty”. A. Buczyńska, *Wolontariat w resocjalizacji osób osadzonych w zakładach karnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2015, nr 87, s. 107; E. Sokołowska, *Praca charytatywna skazanych...*, s. 58.

90 R. Witkowski, *Zatrudnienie skazanych na przykładzie Gdańska*, „Forum Penitencjarne” 2013, nr 4, s. 13.

91 E. Sokołowska, *Praca charytatywna skazanych...*, s. 58.

92 A. Buczyńska, *Wolontariat w resocjalizacji...*, s. 105.

93 Tamże, s. 106.

94 Tamże, s. 105.

95 M. Niełacna, *Mechanizm nie-doskonały? Dobra administracja więzienna – ustalenia i konkluzje badawcze*, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2017, s. 106.

96 A. Fidelus, *Pomoc osobom opuszczającym więzienia – propozycje rozwiązań systemowych w zakresie wsparcia skazanych*, „Roczniki Pedagogiczne” 2019, nr 11, s. 137.

97 E. Mazur, *Resocjalizacja przez pracę w percepcji osób odbywających karę pozbawienia wolności*, [w:] A. Nawoj-Słeszyński, A. Leszczyńska (red.), *Współczesne problemy i perspektywy więziennictwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2019, s. 117.

98 A. Buczyńska, *Wolontariat w resocjalizacji...*, s. 107.

99 Na tle wszystkich edycji co trzeci autor tekstu podkreślał znaczenie pracy, wcale nie w aspekcie ekonomicznym.

100 T. Kobus, *Takim byłem, a kim będę?* [w:] M. Niełacna (red.), *Negatyw I. Niestety taki byłem... I Ogólnopolski Przegląd Więziennych Form Dziennikarskich zainicjowany przez Zakład Karny w Opolu Lubelskim*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2016, s. 29.

i poczuć się potrzebnym¹⁰¹. „Kiedy opuszczam «swoje» cztery ściany i przychodzę do pracy, czuję, że nie jestem więźniem, lecz kreatorem nie tylko własnego dnia”¹⁰². Często wskazują, że dzięki pracy czas mija im szybciej – według jednego ze skazanych „praca jest balsamem na upływający czas”¹⁰³. Pozwala im wykształcić w sobie wartości niezbędne do funkcjonowania w wolnościowej przyszłości. „Najlepszą i zarazem najprostszą drogą, która pozwoliłaby skazanym na zdobycie choćby namiastki normalności, wydaje się być zatrudnienie w warunkach zakładu karnego. Nawyk regularnej pracy pozwala bowiem wykształcić w sobie wartości niezbędne do przyszłego funkcjonowania w społeczeństwie. Oprócz godzin spędzonych poza celą czerpiemy z niej takie korzyści, jak odpowiedzialność, systematyczność, samodzielność”¹⁰⁴. Poza tym słusznie zwracają uwagę, że należy budować świadomość pracy, aby po zakończeniu odbywania kary nie mieć problemu z przystosowaniem się do społeczeństwa. Okazuje się, że praca jest naprawdę pożądaną formą spędzania czasu w opiniach skazanych. Dzięki niej mogą wyrazić siebie i obudzić drzemiącą w sobie kreatywność. Zwyczajnie zaczynają czuć się potrzebni. Uważają pracę za formę terapii, a nawet pojawia się stwierdzenie, że ma ona moc uzdrawiającą¹⁰⁵. Jeden z autorów podkreśla, że praca jest przestrzenią, gdzie nikt nie ocenia jego przeszłości¹⁰⁶, dzięki czemu może poczuć się swobodniej i uwolnić się od stygmatu przestępcy. „Pozwala na odrobinę normalności, w tym świecie pełnym zepsucia. To takie magiczne drzwi, za którymi mogę się schować, gdzie mogę się w pewnym stopniu realizować, poczuć się potrzebny”¹⁰⁷. Kolejny twórca zajmujący się rekonstrukcją i koloryzacją historycznych zdjęć, w tym z obozu KL Auschwitz, twierdzi, że nie ma dla niego lepszej formy resocjalizacji niż rekonstrukcja. Zderzanie się z ludzkimi historiami uwiecznionymi na zdjęciach go uwalnia, pokazuje sens każdego istnienia i zło, którego doznają inni. To właśnie wykonywanie tej pracy buduje go i wypełnia czas¹⁰⁸.

Pozytywne wnioski na temat znaczenia pracy, niezależnie od jej odpłatności, dostarcza również przegląd literatury. W publikacji N. Olszewskiej możemy poznać historie skazanych, w których także odnajdziemy ich opinie dotyczące pracy. Dowiadujemy się, że praca w ich poczuciu daje „pozory normalności”, jest szansą na „normalną rozmowę” czy źródłem satysfakcji¹⁰⁹. Pomaga zorganizować sobie czas i pozwala choć przez chwilę przebywać na wolności. Dla wielu z nich cenniejsze od pieniędzy okazują się swobodne relacje w miejscu pracy. Inni zaś dochodzą do wniosku, że nic lepszego ich nie spotkało niż praca¹¹⁰. Cieszą się, że mogą zarobić pieniądze. Poprzez pracę w domu pomocy społecznej sami dostrzegają, że zmieniają się na lepsze i stają się wrażliwi na cierpienie innych. Co ciekawe, z łatwością adaptują się do specyficznych warunków, które panują w tym miejscu, i świetnie sobie w nich radzą¹¹¹. Czują się docenieni i sami doceniają, że ktoś im zaufa, powierzając im takie obowiązki. Stopniowo powraca im poczucie sensu istnienia. Często zaczynają się przywiązywać do swoich podopiecznych i nawiązują z nimi cenne relacje. Starają się zrozumieć problemy drugiego człowieka i na tyle, na ile mogą, nieść pomoc. Idealnym podsumowaniem ich działań wydają się słowa E. Łuczak: „Praca społeczna nie tylko wypełnia czas wolny, ale pozwala również zrozumieć, jak wielu ludzi potrzebuje pomocy”¹¹².

101 K. Galicki, *Czas uwięziony za murami i pandemią, czyli podróż „tam i z powrotem”*, [w:] D. Jaz, M. Nielaczna (red.), *Negatyw VI. Świat jest pełen dobrych ludzi. VI Ogólnopolski Przegląd Więziennych Form Dziennikarskich organizowany przez Zakład Karny w Opolu Lubelskim przy współpracy z Instytutem Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2022.

102 Tamże.

103 J. Nowodworski, *W dwóch słowach...*, s. 133.

104 T. Kobus, *Takim byłem...*, s. 29.

105 Tamże.

106 P. Biernat, *Moja historia*, [w:] M. Nielaczna (red.), *Negatyw IV. Szumowiny i szczerowiny. IV Ogólnopolski Przegląd Więziennych Form Dziennikarskich*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2019, s. 20.

107 Tamże.

108 B. Gasiński, *Historia pewnej fotografii*, [w:] M. Nielaczna (red.), *Negatyw II. Mam pewność. II Ogólnopolski Przegląd Więziennych Form Dziennikarskich zainicjowany przez Zakład Karny w Opolu Lubelskim*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2017, s. 59.

109 N. Olszewska, *Pudło. Opowieści z polskich więzień*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2020, s. 88.

110 Tamże, s. 102.

111 Tamże, s. 130.

112 E. Łuczak, *Zatrudnienie skazanych w praktyce wybranych jednostek penitencjarnych Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Olsztynie*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 93, s. 70.

Z badań przeprowadzonych przez A. Kanios i A. Weissbrot-Koziarską wynika, że 62% skazanych w pozytywny sposób ocenia możliwość wykonywania pracy¹¹³. Dokładnie 54,8% respondentów w trakcie badania było zatrudnionych odpłatnie, a 45,2% nieodpłatnie. Pośród osób, które pracowały odpłatnie, zaledwie 17,6% z nich zdecydowanie dobrze ocenia pracę. Jednak w grupie skazanych, którzy nie wykonywali pracy zarobkowej, aż 71,4 % respondentów ocenia bardzo dobrze to, że może pracować. Można zatem wysnuć wnioski, że podejmowanie nieodpłatnej pracy motywowane jest chęcią wewnętrznej przemiany, w tym przyswajaniem postaw prospołecznych, i stanowi źródło satysfakcji. Ponadto aż 72% osób zadeklarowało, że wykonywanie pracy w czasie odbywania kary pozbawienia wolności sprzyja ich procesom wychowawczym¹¹⁴. Niepokojące wydaje się to, że większość z nich, bo 80%, nie widzi szansy na znalezienie zatrudnienia po opuszczeniu zakładu karnego, co uzasadnia tym, że w Polsce byli więźniowie nie są chętnie zatrudniani. Jeśli chodzi o miejsce pracy, w którym najchętniej by pracowali, to 68% z nich wskazało, że przede wszystkim chcieliby podejmować ją poza murami zakładu karnego¹¹⁵.

Rozpatrując motywy podejmowania pracy przez osoby zatrudnione odpłatnie i wykonujące różne prace nieodpłatnie, najczęściej podawane były te związane z możliwością utrzymania kontaktu z innymi ludźmi – 59,8%, a także z łagodzeniem skutków izolacji – 58,5%. W przypadku skazanych, którzy otrzymywali wynagrodzenie za pracę, prawie połowa z nich podawała jako swoją motywację chęć zdobycia pieniędzy, a jedna trzecia z nich pragnęła spłacić alimenty oraz inne zobowiązania finansowe. Natomiast pracujący nieodpłatnie podkreślali, że istotnymi czynnikami, które ich motywują, są wizja i chęć warunkowego przedterminowego zwolnienia¹¹⁶.

Badania przeprowadzone przez G. Szczygiel wykazują, że 85,16% badanych przez nią skazanych ma obawy dotyczące powrotu do społeczeństwa. Ponadto 74,22% boi się braku pracy¹¹⁷. Natomiast w wynikach badań przeprowadzonych przez D. Pstrąg prawie 70% badanych obawia się funkcjonowania na wolności – w większości przypadków są to osoby, które nie pracowały przed skazaniem ani w zakładzie karnym. Ci, którzy byli cały czas zatrudnieni, rzadziej wykazywali takie obawy, ponieważ praca pozwala im „na zachowanie poczucia więzi z życiem na wolności”¹¹⁸. Możliwość odgrywania ról zawodowych sprawia, że skazani czują się mniej marginalizowani i izolowani od świata. Mimo że przebywają w zakładzie karnym, mogą wykonywać jakieś zadania o znaczeniu ogólnospołecznym¹¹⁹. Powyższe dane dowodzą istotnej roli, którą pełni praca podczas pobytu w zakładzie karnym. Skazani postrzegają ją jako ważny element, wspomagający ich powrót do społeczeństwa, a jej brak jako poważny problem uniemożliwiający funkcjonowanie na wolności.

W opinii wychowawców pracujących ze skazanymi najbardziej pożądanym oddziaływaniem penitencjarnym jest zatrudnienie. Uważają, że skierowanie do pracy pozwala ustalić rytm dnia, organizuje czas, a także normuje życie¹²⁰. Zaznaczają, że środowisko pracy znajduje się poza celą, a to umożliwia skazanym jej opuszczenie i spotkanie ludzi spoza zakładu karnego. Możliwość wykonywania obowiązków zawodowych na co dzień uczy współpracy, odpowiedzialności i obowiązkowości, a także wyrabia nawyk pracy. Respondenci akcentują również, że dobrze byłoby zatrudniać skazanych odpłatnie, ponieważ umożliwi to im zdobycie pieniędzy w sposób legalny¹²¹.

113 A. Kanios, A. Weissbrot-Koziarska, *Praca jako środek resocjalizacji osób w izolacji więziennej – przegląd badań*, „Resocjalizacja Polska” 2021, nr 22, s. 386.

114 Tamże.

115 Tamże.

116 A. Wróbel-Chmiel, *Praca w warunkach izolacji więziennej a poczucie sensu życia skazanych odbywających kary długoterminowe*, „Probacja” 2017, nr 1, s. 79.

117 G.B. Szczygiel, *Společná readaptacja skazanych...*, s. 257.

118 D. Pstrąg, *Praca w procesie readaptacji...*, s. 160.

119 Tamże.

120 P. Stępnik, *O tzw. dobrych praktykach penitencjarnych. Obraz empiryczny i kilka ogólniejszych refleksji teoretycznych*, „Archiwum Kryminologii” 2018, t. 40, s. 415–416.

121 Tamże.

R. Szczepanik w swoich badaniach, dotyczących znaczenia pracy w grupie recydywistów, doszła m.in. do wniosku, że zatrudnienie wzmacnia posiadane już warunki, które stanowią punkt wyjścia dla zerwania z przestępczym stylem życia i wizerunkiem recydywisty¹²². Wiele recydywistów traktuje pracę jako narzędzie ekspozycji swojej zmiany i o ile dla niektórych będzie służyć kamuflowaniu swojej dalszej dewiacyjnej aktywności, o tyle dla innych jest to czynnik kształtujący rzeczywiste próby zerwania z przestępczym stylem życia¹²³. Nawet w przypadku, gdy praca jest nieodpłatna lub mało atrakcyjna, ma ona „silne walory doznaniowe” i stanowi dość ważne wydarzenie przerywające więzienną rutynę, bo pozwala „pooddychać” wolnością¹²⁴. Poza tym aktywność zawodowa na terenie więzienia umożliwia odkrywanie nowych poziomów wrażliwości, zainteresowań oraz wzbudza refleksje. Recydywiści często akcentowali „bycie docenionym” przez funkcjonariuszy i pracowników instytucji, w których pracowali. Wiele miejsca w ich odpowiedziach zajmowały zupełnie nowe doświadczenia i przeżycia towarzyszące niektórym zajęciom¹²⁵.

P. Szczepaniak podkreśla, że skazani wysoko oceniają zatrudnienie podjęte w czasie odbywania kary pozbawienia wolności. Według nich ma następujące cechy: jest odpłatne, wewnątrz zakładu karnego, dozorowane, pierwsze lub drugie z kolei, wypełnia im czas i zabija nudę, ale pozwala również pogłębić zainteresowania. Jednak wynagrodzenie, które za nie otrzymują, okazuje się niewystarczające – jeden z respondentów uważa, że praca, którą wykonuje, jest dobra, ale zbyt mało płatna¹²⁶. Co drugi respondent uważa, że ma ona kształtujące walory. Aż 80% skazanych twierdzi, że praca jest użyteczna, co znacznie różni się od opinii funkcjonariuszy – zaledwie 51% z nich opowiada się za użytecznością tego środka. W dodatku co drugi funkcjonariusz uważa, że skazani nie powinni zarabiać tyle co ludzie na wolności¹²⁷. Równie zaskakujące jest to, że personel postrzega pracę jako narzędzie dolegliwości i kontroli. W kolejnych badaniach P. Szczepaniak dostrzega, że zatrudnienie w praktyce nie realizuje wszystkich swoich funkcji, skupiając się głównie na wypełnianiu jednej z nich – funkcji ekonomicznej. Jest ono w większości przypadków organizowane wewnątrz zakładów – 70–96% wskazań, a stosowanie ścisłego dozoru hamuje kształtowanie samodzielności i odpowiedzialności skazanych¹²⁸. Okazuje się, że podejmowana praca nie wymaga kwalifikacji i nie zachęca do ich zdobywania. Czynności produkcyjne, które wykonują, są dość proste i monotonne, co sprawia, że są pozbawione kształtujących walorów. Aktywność zawodowa służy głównie zabiciu czasu (70%), zaspokojeniu podstawowych potrzeb życiowych oraz ewentualnie uzyskaniu pozytywnej opinii, która jest konieczna do ubiegania się o warunkowe zwolnienie (50–74%). Jednym z niewielu społecznych pozytywów pracy w zakładzie karnym jest jej użyteczność dla innych (74%)¹²⁹.

W badaniach M. Niełacznej zarówno funkcjonariusze, jak i skazani przyznali, że praca jest najskuteczniejszym środkiem oddziaływania¹³⁰. Jest ona najbardziej użyteczna i wartościowa, często dająca o wiele większe efekty niż te, dla których faktycznie się jej podejmowali¹³¹. Praca jest potrzebą ludzką i niezależnie od pobudek, którymi kierują się skazani przy jej rozpoczynaniu, nie można wykluczyć pozytywnego rezultatu, który ze sobą przyniesie. Mimochodem nabywają cennych doświadczeń i nawyków. Nawet jeśli pracują z niewielkim entuzjazmem czy kierują się tylko motywacją instrumentalną, to z upływem czasu ulegają różnorodnym pozytywnym wpływom, a ich osobowość w jakiejś części ulega zmianie¹³². Myślę, że warto

122 R. Szczepanik, *Rola zatrudnienia w procesie odchodzenia od aktywności przestępczej i osłabienia wizerunku recydywisty*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 92, s. 93.

123 Tamże, s. 79–80.

124 Tamże, s. 83.

125 Tamże, s. 87.

126 P. Szczepaniak, *Kara pozbawienia wolności a wychowanie*, Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Kalisz 2003, s. 278.

127 Tamże, s. 287.

128 P. Szczepaniak, *Oddziaływania penitencjarne na więźniów w świetle współczesnej pedagogiki i penitencjarystyki*, [w:] Z. Jasiński, A. Kurek, D. Widelak (red.), *W dziewięćdziesiątce polskiego więziennictwa. Księga jubileuszowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2008.

129 Tamże.

130 M. Niełaczna, *Mechanizm nie-doskonały...*, s. 114.

131 Tamże, s. 115–116.

132 Tamże, s. 113.

przytoczyć słowa dwóch badanych: „Praca jest podstawowym wyznacznikiem skuteczności resocjalizacji, bo skazany widzi efekty. Dzięki pracy otrzymuje wynagrodzenie, planuje, utrzymuje się i spłaca zadłużenia. Ma wymierne efekty tego, co robi, np. zarobek to zapewnienie warunków bytowych – skazanego stać na różne rzeczy. W przypadku nieodpłatnej pracy skazany czuje się potrzebny i ma zagospodarowany wolny czas. Praca społeczna [czy płatna] jest ważna także z punktu widzenia bezpieczeństwa. Gdy skazany chodzi do pracy, gdy wraca z niej zmęczony, to ma mniej siły na «kombinowanie», to znaczy nie angażuje się w agresywne działania ani w przemyt”¹³³. „Praca jest bardzo ważna, nieważne, czy odpłatna czy nie. Wolę to niż siedzieć na celi i słuchać jakiejś «bzdury». Człowiek w jakiś sposób może zrozumieć, że pracą może coś uzyskać”¹³⁴.

8. Zakończenie

Sz szczególnie cenne źródło wiedzy na temat znaczenia pracy ma przekaz zawarty w twórczości skazanych. Nadają oni pracy różne znaczenie – stanowi formę terapii, źródło dochodu, satysfakcji, kontaktów z innymi ludźmi, sposób na nudę, pomaga im zerwać z przestępczym stylem życia. Na podstawie ich wypowiedzi, wyników badań naukowych, literatury, doktryny można wnioskować, że klucz do sukcesu penitencjarnego tkwi w prostocie stosowanych środków. Nie potrzeba projektować nadzwyczajnych działań, aby wywołać pozytywne zmiany. Praca okazuje się jednym z najbardziej efektywnych oddziaływań – jest ona najczęściej wskazywana jako działanie pożądane i jest doceniana przez osoby pozbawione wolności. Co ciekawe, opinie skazanych są często zbieżne ze stanowiskami znajdującymi się w literaturze przedmiotu. Jeśli chodzi o powszechność zatrudnienia, to ze statystyk prowadzonych przez Służbę Więzienną można wywnioskować, że liczba pracujących skazanych stopniowo wzrasta, aczkolwiek to prace wykonywane nieodpłatnie – pomocnicze, porządkowe i na cele społeczne – na razie stanowią jego znaczną część. W większości przypadków to właśnie ten środek oddziaływania przynosi widoczne skutki, nie tylko w oczach funkcjonariuszy Służby Więziennej, lecz także w oczach skazanych. Stanowi pewnego rodzaju parasol ochronny przed złem płynącym z uwięzienia człowieka i pomaga w odnalezieniu sensu życia oraz postępowaniu w zgodzie z normami społecznymi i prawnymi. Podejmując zatrudnienie, skazani mają szansę nauczyć się na nowo funkcjonować. Zrozumieć, co w życiu jest naprawdę ważne, i zmierzać do osiągnięcia tego. Dostrzec cel i sens swojego bytowania oraz poczuć się wartościowym, potrzebnym człowiekiem. Praca to jedna z podstawowych aktywności życiowych. Umożliwia skazanym sensownie zorganizować czas. Daje im poczucie wolności i pozwala choć na chwilę wyrwać się z więziennej rutyny – zwłaszcza ta w środowisku otwartym, która w tych warunkach jest na „wagę złota”. Minimalizuje poczucie bezradności i beczynności. Ułatwia powrót do społeczeństwa i planowanie przyszłości, wyposażając skazanych w niezbędne kwalifikacje zawodowe. Pozwala kształtować siebie oraz dążyć do samorozwoju. Z pewnością jest świetną okazją do nawiązywania relacji z innymi ludźmi, stanowiąc pewnego rodzaju łącznik ze światem zewnętrznym. W pracy skazani mają szansę nabyć wiele niezbędnych umiejętności, takich jak: odpowiedzialność, sumienność, systematyczność, zarabianie i odkładanie pieniędzy, punktualność czy obowiązkowość. Analiza wybranych badań dowodzi, że podejmowanie pracy jest wysoko oceniane przez skazanych i cieszy się popularnością. Szczególną rolę przypisują oni odpłatnemu zatrudnieniu, które umożliwia spłacenie zadłużzeń, zobowiązań alimentacyjnych, pomoc rodzinie, a także zaspokojenie własnych potrzeb. Niestety, nierzadko skazani skarżą się na niesatysfakcjonujące wynagrodzenie – uwzględniając wszystkie potrącenia, którym ulega ich pensja, pozostaje im niewielka kwota do dyspozycji. Nie napawa również optymizmem to, że obawiają się oni wyjścia na wolność, ponieważ nie widzą szansy na znalezienie pracy, zwyczajnie boją się, co ich czeka. Mają przecucie, że z taką przeszłością nikt nie zechce ich zatrudnić, a to niekiedy może prowadzić do powrotu do przestępczości i w rezultacie do zakładu karnego.

133 Tamże, s. 106.

134 Tamże, s. 116.

Bibliografia:

Literatura:

- Bejma U., *Praca jako wartość w życiu człowieka. Wybrane aspekty*, „Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej” 2015, nr 4, s. 47–73.
- Biernat P., *Moja historia*, [w:] M. Nielączna (red.), *Negatyw IV. Szumowiny i szczerowiny, IV Ogólnopolski Przegląd Więziennych Form Dziennikarskich organizowany przez Zakład Karny w Opolu Lubelskim*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2019, s. 17–23.
- Bogunia L., Kalisz T., *W sprawie interpretacji art. 67 k.k.w. Rozważania o celach wykonywania kary pozbawienia wolności i kierunkach współczesnej polityki penitencjarnej*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2010, t. 26, s. 123–136.
- Buczyńska A., *Wolontariat w resocjalizacji osób osadzonych w zakładach karnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2015, nr 87, s. 95–115.
- Dąbkiewicz K., [w:] S. Lelental (red.), *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2020, Legalis – komentarz do art. 121 k.k.w.
- Drzeżdżon W., *Praca jako fundamentalna czynność człowieka: studium interpretacyjne*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” 2015, nr 12, s. 97–117.
- Fidelus A., *Pomoc osobom opuszczającym więzienia – propozycje rozwiązań systemowych w zakresie wsparcia skazanych*, „Roczniki Pedagogiczne” 2019, nr 11, s. 131–145.
- Fryszak M., *Praca osób pozbawionych wolności, stan prawny oraz praktyka – zarys problematyki*, „The Prison Systems Review” 2020, nr 107, s. 163–174.
- Galicki K., *Czas uwięziony za murami i pandemią, czyli podróż „tam i z powrotem”*, [w:] D. Jaz, M. Nielączna (red.), *Negatyw VI. Świat jest pełen dobrych ludzi. VI Ogólnopolski Przegląd Więziennych Form Dziennikarskich organizowany przez Zakład Karny w Opolu Lubelskim przy współpracy z Instytutem Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2022, s. 51–55.
- Gasiński B., *Historia pewnej fotografii*, [w:] M. Nielączna (red.), *Negatyw II. Mam pewność. II Ogólnopolski Przegląd Więziennych Form Dziennikarskich zainicjowany przez Zakład Karny w Opolu Lubelskim*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2017, s. 55–63.
- Gągorowska K., *Praca i jej znaczenie w życiu człowieka*, „Zeszyty Studenckiego Ruchu Naukowego Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach” 2021, t. 30, nr 1, s. 73–81.
- Glińska-Lachowicz A., *Praca skazanych w polskim systemie penitencjarnym od 1925 r.*, [w:] Z. Jasiński, I. Mudrecka (red.), *Studia i rozprawy z pedagogiki resocjalizacyjnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2004, s. 17–44.
- Grubalska A., *Walory readaptacyjne zatrudnienia więźniów podczas odbywania kary pozbawienia wolności*, [w:] A. Nawoj-Śleszyński, A. Leszczyńska (red.), *Współczesne problemy i perspektywy więziennictwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2019, s. 103–114.
- Informacja o wynikach kontroli. Zatrudnianie osób pozbawionych wolności*, Najwyższa Izba Kontroli, Warszawa 2017.
- Kanios A., Weissbrodt-Koziarska A., *Praca jako środek resocjalizacji osób w izolacji więziennej – przegląd badań*, „Resocjalizacja Polska” 2021, nr 22, s. 377–389.
- Karpuszenko E., *Praca a readaptacja społeczna osadzonych*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie” 2017, t. 26, nr 1, s. 185–197.
- Kobus T., *Takim byłem, a kim będę?*, [w:] M. Nielączna (red.), *Negatyw I. Niestety taki byłem... I Ogólnopolski Przegląd Więziennych Form Dziennikarskich zainicjowany przez Zakład Karny w Opolu Lubelskim*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2016, s. 24–31.

- Kopczyński M., Wiśniewska K., *Praca więźniów – między przywilejem a obowiązkiem*, „Helsińska Fundacja Praw Człowieka. Analizy i rekomendacje” 2016, nr 4, s. 2–10.
- Kuć M., *Środki oddziaływania penitencyjnego na gruncie prawa karnego wykonawczego*, [w:] J.D. Pol (red.), *O więzieniu interdyscyplinarnie*, Wydawnictwo Episteme, Warszawa 2021, s. 25–60.
- Lelental S., [w:] S. Lelental (red.), *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2020, Legalis – komentarz do art. 121 k.k.w.
- Łuczak E., *Zatrudnienie skazanych w praktyce wybranych jednostek penitencjarnych Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Olsztynie*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 93, s. 61–72.
- Machel H., *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Wydawnictwo Arche, Gdańsk 2003.
- Machel H., *Sens i bezsens resocjalizacji penitencjarnej. Casus polski. Studium penitencjarno-pedagogiczne*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2008.
- Mariański J., *Praca ludzka jako wartość społeczna*, „Homo et Societas. Wokół pracy socjalnej” 2017, nr 2, s. 129–146.
- Mariański J., *Praca ludzka jako wartość moralna a więzi społeczne (w nawiązaniu do myśli Profesora Władysława Jachera)*, [w:] Ł. Trembaczowski (red.), *Jakość pracy a stan więzi społecznych*, Uniwersytet Śląski, Katowice 2020, s. 15–35.
- Mazur E., *Resocjalizacja przez pracę w percepcji osób odbywających karę pozbawienia wolności*, [w:] A. Nawoj-Sleszyński, A. Leszczyńska (red.), *Współczesne problemy i perspektywy więziennictwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2019, s. 115–122.
- Mazur M., *Prawne aspekty odpłatnego zatrudnienia skazanych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2017, nr 94, s. 75–99.
- Migdał J., *Perspektywy kary pozbawienia wolności w polskim systemie penitencyjnym*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2008, s. 267–280.
- Muskała M., *„Odstąpienie od przestępczości” w teorii i praktyce resocjalizacyjnej*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2016.
- Nielaczna M., *Mechanizm nie-doskonały? Dobra administracja więzienna – ustalenia i konkluzje badawcze*, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2017.
- Niewiadomska I., *Polski model resocjalizacji penitencjarnej*, „Teka Komisji Prawniczej – OL PAN” 2016, t. 9, s. 100–122.
- Nowodworski J., *W dwóch słowach*, [w:] M. Nielaczna (red.), *Negatyw IV. Szumowiny i szczerowiny. IV Ogólnopolski Przegląd Więziennych Form Dziennikarskich, organizowany przez Zakład Karny w Opolu Lubelskim przy współpracy z Instytutem Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2019, s. 127–139.
- Oleksiak I., *Praca jako wartość społeczna*, „Scientific Bulletin of Chełm – Section of Pedagogy” 2012, nr 1, s. 13–24.
- Olszewska N., *Pudło. Opowieści z polskich więzień*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2020.
- Petrikowski M., *Obowiązek pracy skazanych odbywających karę pozbawienia wolności*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2001, nr 31, s. 74–84.
- Pierzchała K., *Rola pracy w resocjalizacji penitencjarnej w kontekście badań własnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2018, nr 100, s. 147–180.
- Pietrasiniński Z., *Praktyczna psychologia pracy*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1965.
- Pindel E., *Proces readaptacji społecznej sprawców przestępstw. Od zakładu karnego do życia na wolności*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2019.
- Przesławski T., Rokosz M., [w:] W. Sych (red.), *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2023, Legalis – komentarz do art. 121 k.k.w.
- Psstrąg D., *Praca w procesie readaptacji społecznej skazanych*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2014, t. 33, s. 148–164.
- Sarzała D., *Znaczenie aktywizacji zawodowej i zatrudnienia skazanych w procesie readaptacji społecznej*, [w:] T. Bulenda, A. Nawoj-Sleszyński (red.), *Polski system penitencjarny w stulecie odzyskania niepodległości. VI Kongres Penitencjarny*, Centralny Zarząd Służby Więziennej, Warszawa 2020.

- Skróbotowicz G., *Wykonywanie środków oddziaływania penitencyjnego na przestrzeni lat*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2020, t. 30, nr 1, s. 131–152.
- Słowiński R., *Zatrudnienie skazanych – szanse i bariery*, [w:] W. Ambrozik, H. Machel, P. Stępiak (red.), *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec polityki karnej i oczekiwań społecznych. IV Polski Kongres Penitencyjny*, Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej, Kalisz 2008.
- Sokołowska E., *Praca charytatywna skazanych na karę pozbawienia wolności*, „Resocjalizacja Polska” 2015, nr 9, s. 55–67.
- Stawicki R., *Zatrudnianie pozbawionych wolności w Polsce. Zarys regulacji w ujęciu prawnohistorycznym. Opracowania tematyczne OT-664*, Kancelaria Senatu, Warszawa 2018.
- Stępiak P., *O tzw. dobrych praktykach penitencyjnych. Obraz empiryczny i kilka ogólniejszych refleksji teoretycznych*, „Archiwum Kryminologii” 2018, t. 40, s. 401–430.
- Szczepaniak P., *Kara pozbawienia wolności a wychowanie*, Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Kalisz 2003.
- Szczepaniak P., *Oddziaływania penitencyjne na więźniów w świetle współczesnej pedagogiki i penitencjarystyki*, [w:] Z. Jasiński, A. Kurek, D. Widelak (red.), *W dziewięćdziesięciolecie polskiego więziennictwa. Księga jubileuszowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2008, s. 151–188.
- Szczepanik R., *Rola zatrudnienia w procesie odchodzenia od aktywności przestępczej i osłabienia wizerunku recydywisty*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 92, s. 73–95.
- Szczygieł G.B., *Spółeczna readaptacja skazanych w polskim systemie penitencyjnym*, Wydawnictwo Temida, Białystok 2002.
- Ślebarska K., *Praca jako wartość wobec problemu bezrobocia*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 2005, t. 38, nr 2, s. 439–448.
- Śliwowski J., *Kara pozbawienia wolności we współczesnym świecie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1981.
- Witkowski R., *Zatrudnienie skazanych na przykładzie Gdańska*, „Forum Penitencyjne” 2013, nr 4, s. 12–13.
- Wojciechowski L., *Wpływ procesu prizonizacji na readaptację społeczną skazanych*, „Biuletyn Kryminologiczny” 2015, nr 22, s. 74–86.
- Wróbel-Chmiel A., *Praca w warunkach izolacji więziennej a poczucie sensu życia skazanych odbywających kary długoterminowe*, „Probacja” 2017, nr 1, s. 69–90.
- Woźniak A., *Badania własne korelacji zmiennych pracy skazanego w kontekście procesu resocjalizacji penitencyjnej*, „Roczniki Pedagogiczne” 2019, t. 11, s. 525–538.
- Wystąpienie RPO do Prezesa RM z 19 czerwca 1998 r.*, „Biuletyn RPO” 1998, nr 2, s. 188–189.

Akty prawne:

- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. 1997 Nr 90, poz. 557.
- Ustawa z dnia 28 sierpnia 1997 r. o zatrudnianiu osób pozbawionych wolności, Dz.U. 1997 Nr 123, poz. 777.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 9 lutego 2004 r. w sprawie szczegółowych zasad zatrudniania skazanych, Dz.U. 2018, poz. 1887.
- Rezolucja z 7 października 2015 r. *wzorcowe reguły minimalne Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczące postępowania z więźniami (Reguły Mandeli)*.

Orzecznictwo:

- Wyrok TK z 13 grudnia 2004 r., K 20/04, OTK-A 2004/11, poz. 115.
- Wyrok TK z 23 lutego 2010 r., P 20/09, LEX 559164.

Netografia:

Ministerialny program pracy więźniów, <https://www.sw.gov.pl/strona/ministerialny-program-pracy-wiezniow> [dostęp: 5.04.2023].

Statystyka, <https://sw.gov.pl/strona/Statystyka> [dostęp: 17.05.2023].

Statystyka roczna Służby Więziennej za lata 2010–2022, <https://sw.gov.pl/strona/Statystyka> [dostęp: 17.05.2023].